

Prešovský kraj - charakteristika regiónu

14.05.2024 | | Počet zobrazení: null

[Poloha, rozloha, geografické podmienky](#)

[Demografické východiská](#)

[Ekonomické a sociálne špecifiká](#)

Poloha, rozloha, geografické podmienky

Prešovský kraj sa rozprestiera na severovýchode Slovenskej republiky. Svojou rozlohou 8 972,7 km² zaberá 18,3 % rozlohy štátu a je po Banskobystrickom kraji druhým najväčším na Slovensku. Dlhá severná hranica je zároveň štátnou hranicou s Poľskou republikou. Na východe hraničí s Ukrajinou, na juhu s Košickým krajom, na juhozápade na malom úseku susedí s Banskobystrickým krajom a západným susedom je Žilinský kraj.

Najsevernejší bod kraja sa nachádza v katastri obce Becherov, najjužnejší v obci Sečovská Polianka, najzápadnejší v obci Vysoké Tatry a najvýchodnejší bod, ktorý je zároveň najvýchodnejším bodom Slovenska, sa nachádza v obci Nová Sedlica. Najvyšším bodom kraja, ktorý je zároveň najvyšším bodom Slovenska, je Gerlachovský štít (2 654,5 m nad morom), najnižšie položené miesto je breh rieky Ondava pri výtoku z kraja na území obce Nižný Hrušov (104 m nad morom). Relatívny výškový rozdiel predstavuje 2 550 m. Vplyvom rozdielnej nadmorskej výšky a členitosti povrchu je územie kraja rozdelené do troch klimatických oblastí, a to chladnej, mierne teplej a teplej.

Reliéf kraja je značne členitý. Najväčšie plochy kraja zaberajú celky Vonkajších Karpát: Spišská Magura, Podtatranská brázda, Spišsko-šarišské medzihorie, Levočské vrchy, Bachureň, Šarišská vrchovina, Pieniny, Ľubovnianska vrchovina, Čergov, Busov, Ondavská a Laborecká vrchovina, Beskydské predhorie a Bukovské vrchy. Zasahujú sem aj celky Fatransko-tatranskej oblasti: Vysoké Tatry, Podtatranská kotlina, Kozie chrby, Nízke Tatry, Hornádska kotlina a Branisko. Zo Slovenského rudohoria je na území kraja Slovenský raj a Čierna hora, severnými okrajmi sem ešte zasahuje Košická kotlina, Slánske vrchy a Vihorlatské vrchy.

Na území Prešovského kraja sa nachádzajú horné úseky hlavných tokov riek Hornád, Torysa, Topľa, Ondava, Laborec a Poprad. Rieky Poprad a Dunajec časťou svojho toku tvoria hranicu s Poľskou republikou. Povodie rieky Poprad zahrňuje veľmi významnú oblasť Vysokých Tatier, v ktorej sa nachádza jedenásť vodárenských tokov, využívaných k zásobovaniu pitnou vodou celej oblasti. Nádrže Starina a najmä Veľká Domaša hydrologicky i kvalitatívne ovplyvňujú toky, na ktorých ležia.

Kraj má bohaté zásoby nerastných surovín, z ktorých najvýznamnejšie sú zásoby kamennej soli, vápenca, stavebného kameňa, tehliarskych surovín, zeolitu a mangánovej rudy.

Nachádzajú sa tu 5 národných parkov – Tatranský národný park, Pieninský národný park, Národný park Nízke Tatry, Národný park Slovenský raj a Národný park Poloniny, 2 chránené

krajinné oblasti – Vihorlatský prales, Východné Karpaty, 51 národných prírodných rezervácií, 90 prírodných rezervácií, 5 národných prírodných pamiatok, 33 prírodných pamiatok, 10 chránených areálov a 10 chránených vtáčích území.

Administratívne sa delí v zmysle zákona NR SR č. 221/1996 Z. z. na 13 okresov: Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou. Rozlohou najväčším okresom je okres Poprad (1 104,6 km²) a najmenším okres Stropkov (388,9 km²). V kraji je 665 obcí, z toho 23 so štatútom mesta. Prešovský kraj spolu s Nitrianskym krajom majú v rámci Slovenska najnižšie podiely mestského obyvateľstva na úrovni 44,9 %. Najviac obyvateľov (82,9 tis.) žije v krajskom meste Prešov, ktorý je zároveň tretím najväčším mestom Slovenska. Druhé najväčšie mesto kraja je Poprad so 49,1 tis. obyvateľmi.

Demografické východiská

Prešovský kraj s počtom 808 810 obyvateľov k 31. 12. 2023 je najväčším v Slovenskej republike. Jeho podiel na obyvateľstve Slovenska predstavoval 14,9 %. Hustota osídlenia je 90 obyvateľov na km² a je druhá najnižšia po Banskobystrickom kraji. Najvyššiu hustotu obyvateľstva mal okres Prešov (187 obyvateľov na km²), najnižšiu Medzilaborce (25 obyvateľov na km²).

V roku 2022 sa živonarodilo 9 099 detí a umrelo 6 924 osôb. Región sa dlhodobo vyznačuje najvyššou pôrodnosťou, najvyšším prirodzeným prírastkom (2 175 osôb v roku 2023), ale spomedzi slovenských krajov najviac obyvateľov stráca migráciou (v roku 2022 počet vystahovaných prevýšil počet prisťahovaných o 1 455 osôb). I napriek vysokému migračnému saldu sa stále radí k trom krajom, v ktorých počet obyvateľov dlhodobo rastie.

Prešovský kraj v porovnaní s ostatnými kraji má dlhodobo v populácii najvyšší podiel detí do 14 rokov a najnižší podiel obyvateľov starších ako 65 rokov. V roku 2023 bol podiel detskej zložky 18,4 % a prevyšoval podiel seniorov o 2,3 p. b. Podiel produktívneho obyvateľstva bol na úrovni 65,6 %. Priemerný vek obyvateľa dosiahol 40 rokov a je v rámci Slovenska najnižší.

Prešovský kraj v dlhodobom regionálnom porovnaní vyznačuje najvyššou mierou sobášnosti. Ale aj v ňom evidovali v roku 2023 pokles nových manželstiev, zosobášilo sa 4 362 párov, čo bolo o 8 % menej ako v roku 2022 a zároveň to bola druhá najnižšia hodnota za posledných 10 rokov. Naopak, počet rozvodov medziročne vzrástol o 6 %, rozviedlo sa až 1 050 manželstiev, čo predstavovalo tretiu najvyššiu hodnotu od roku 2014.

Ekonomické a sociálne špecifiká

Z dôvodu nedostatku pracovných príležitostí, obyvatelia Prešovského kraja často odchádzali za prácou do iných regiónov alebo do zahraničia. Miera nezamestnanosti je spomedzi krajov dlhodobo najvyššia, v roku 2022 dosiahla 11,1 %. Ekonomicky aktívne obyvateľstvo tvorilo 49,5

%, miera zamestnanosti 20 – 64 ročných dosiahla 70,8 %. Priemerná mesačná mzda bola na úrovni 1 223 eur a bola najnižšia v rámci Slovenska.

Podnikateľské aktivity obyvateľstva ovplyvňovali podmienky a možnosti vytvorené v danom regióne. Na území kraja koncom roka 2022 pôsobilo 29,5 tisíc právnických osôb, z toho bolo 24,2 tisíc podnikov zameraných na tvorbu zisku. Takmer tretina z nich podnikala v oblasti obchodu a priemyslu, 14,6 % v stavebníctve a 12 % v odborných vedeckých a technických činnostiach. Svoje podnikanie malo v Prešovskom kraji aj 64,1 tisíc fyzických osôb-podnikateľov, z ktorých 60,8 tis. podnikalo na základe živnostenského zákona. Viac ako 38 % živnostníkov orientovalo svoju činnosť do stavebníctva, 17,7 % do priemyselnej výroby a 12,1 % do obchodu.

Prešovský kraj v hodnotení ekonomického postavenia z hľadiska tvorby HDP patrí k menej výkonným regiónom Slovenska. V roku 2022 regionálny hrubý domáci produkt dosiahol hodnotu 9 995 miliónov eur v bežných cenách. Jeho podiel na národnom HDP bol 9,1 %. V prepočte na obyvateľa regionálny HDP dosiahol 12 305 eur v bežných cenách, čo predstavovalo 61,6 % úrovne celoslovenského HDP na obyvateľa.

Z hrubej pridanej hodnoty v roku 2022 priemysel tvoril najväčší podiel (viac ako štvrtinový), obchod, doprava, ubytovanie a stravovanie sa podieľali 19 % a verejná správa, povinné sociálne zabezpečenie, zdravotníctvo a sociálna pomoc 17,5 %.

Poľnohospodárska pôda zaberá 41,5 % z celkovej výmery. Takmer dve pätiny z nej predstavuje orná pôda, na ktorej sa pestujú predovšetkým obilniny, krmoviny, olejiny a zemiaky. V pestovaní zemiakov patrí kraj k najväčším producentom na Slovensku. V rámci živočíšnej výroby prevláda chov hovädzieho dobytku, najmä v okrese Bardejov.

Priemysel v kraji je rôznorodý, bez výraznej orientácie na niektoré výrobné odvetvia. Dôležité zastúpenie tu má kovospracujúci, drevospracujúci, potravinársky, elektrotechnický, strojársky, chemický, textilný a odevný priemysel. Je koncentrovaný hlavne do okresných miest. Medzi najvýznamnejšie podniky v kraji patria Tatravagónka v Poprade, Lear Corporation Seating Slovakia v Prešove, Pivovary TOPVAR, a.s., MECOM GROUP v Humennom, MILK-AGRO v Prešove, Nexis Fibers v Humennom, Bukóza Export-Import vo Vranove nad Topľou, Chemosvit folie vo Svite, Bukocel v Hencovciach a ďalšie. V roku 2022 priemyselné podniky za svoje výkony a tovar utržili 7,2 mld. eur. V odvetví bolo zamestnaných 52,6 tis. osôb.

V Prešovskom kraji má silnejšiu pozíciu stavebníctvo, čo sa odrazilo aj v tretích najvyšších objemoch stavebnej produkcie. V roku 2022 sa zrealizovala stavebná produkcia vlastnými zamestnancami v hodnote 791,4 mil. eur, stavebná produkcia podľa dodávateľských zmlúv dosiahla 817,4 mil. eur. V kraji sa postavilo 2 360 nových bytov, z toho 39 % v okrese Prešov a 16 % v okrese Poprad.

Prešovský kraj má z hľadiska medzinárodnej dopravy významnú polohu v smere sever–juh, ale i východ–západ. Prechádza ním dôležitý hlavný slovenský severný cestný koridor Bratislava – Žilina – Poprad – Prešov – Košice, v smere sever – juh východný medzinárodný koridor Poľsko – Stará Ľubovňa – Prešov a Poľsko – Svidník - Prešov, ktorý pokračuje po spoločnej trase do Košíc a Maďarska. Železničné trate medzinárodného, resp. celoštátneho významu sú Žilina –

Košice – Medzilaborce a Plaveč – Prešov – Košice. Na území regiónu je medzinárodné letisko v Poprade, ktoré slúži predovšetkým pre región Tatier, ďalšie časti kraja majú letecké spojenie z medzinárodného letiska Košice. Verejnú autobusovú dopravu zabezpečujú široko rozvetvené linky autobusovej dopravy. Pre individuálnych motoristov slúži hustá sieť ciest rôznej kategórie s dĺžkou 3 186 km spolu s potrebnými službami, ako sú čerpacie stanice a servisy. Viac ako pätina slovenských diaľnic sa nachádza práve v Prešovskom kraji. V regióne bolo v roku 2022 evidovaných 423 tis. motorových vozidiel, z toho osobné autá tvorili takmer 73 %.

Školstvo reprezentuje široká sieť školských zariadení. V roku 2022 sa tu nachádzalo 539 materských škôl, 378 základných škôl, 38 gymnázií a 63 stredných odborných škôl. Z vysokých škôl v Prešove sídli Prešovská univerzita, Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia a Fakulta výrobných technológií Technickej univerzity v Košiciach.

Zdravotná starostlivosť sa poskytovala v roku 2022 v 2 074 zdravotníckych zariadeniach, ktorých súčasťou bolo 17 nemocníc, 1 634 zariadení ambulantnej zdravotnej starostlivosti a 8 liečební. Sieť zariadení zdravotníckej starostlivosti dopĺňajú vyhľadávané kúpele pre choroby dýchacích ciest v lokalite Vysokých Tatier, choroby tráviaceho ústrojenstva v Bardejove, obehového ústrojenstva vo Vyšných Ružbachoch a kožné ochorenia v Červenom Kláštore. Okrem zdrojov liečivých minerálnych vôd využívaných v kúpeľníctve je územie Prešovského kraja bohaté aj na prírodné zdroje minerálnych stolových vôd Ľubovnianska, Sulínka, Salvator, Baldovská, Cigelka a iné ďalšie.

Pre návštevníkov kultúrnych podujatí bolo v roku 2022 k dispozícii 8 divadiel vrátane malých a nezávislých, 18 stálych kín, 5 galérií vrátane pobočiek a 29 múzeí. Čitatelia mali k dispozícii 217 knižníc.

Kraj sa pýši mnohými kultúrno-historickými pamiatkami, kde zvláštnu pozornosť si zasluhujú mestá Levoča, Prešov, Bardejov, Poprad a Kežmarok. Administratívnym, hospodárskym, kultúrnym a spoločenským centrom kraja je mesto Prešov, kde sídli i významné cirkevnosprávne inštitúcie gréckokatolíckej, pravoslávnej a evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

Prírodné krásy kraja a vhodné klimatické podmienky vytvorili priaznivé predpoklady pre rozvoj cestovného ruchu. K najnavštevovanejším oblastiam patria región Vysoké Tatry a okresy Bardejov, Kežmarok, Prešov a Stará Ľubovňa. V kraji pôsobilo 1 027 ubytovacích zariadení, ktorých služby v roku 2022 využilo približne 889 tisíc návštevníkov. V regionálnom porovnaní je tretím najnavštevovanejším krajom.